

Rusya’da Türk Esirleri

Turkish Prisoners in Russia

Mesut Karakulak. “93 Harbi’nde Rusya’da Osmanlı Esirleri”. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021, 128 s., ISBN: 978-625-7459-14-3

Abdurrahman Özacar¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Abdurrahman Özacar, (Yüksek Lisans Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları
Anabilim Dalı İstanbul, Türkiye
E-posta: a.ozacar@ogrii.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2801-7712

Başvuru/Submitted: 04.08.2022
Kabul/Accepted: 07.08.2022

Atıf/Citation: Özacar, Abdurrahman. Rusya’da Türk Esirleri. [Mesut Karakulak’ın 93 Harbi’nde Rusya’da Osmanlı Esirleri, adlı eserinin tanıtımı]. *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022): 263-268.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.015>

Anahtar Kelimeler: Rusya, Osmanlı Devleti, 93 Harbi, savaş esiri, esaret
Keywords: Russia, Ottoman Empire, the '93 war, prisoner of war, captivity

19. yüzyıl Türk – Rus ilişkileri kıyasıya rekabetinin bir tezahürü konumundaki 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı - Rus Harbi) her iki milletin üzerinde sonuçları itibariyle derin etkiler bırakmış elim bir savaştır. Osmanlı devleti her ne kadar bazı cephelerde olumlu anlamlarda varlık göstermiş olsada savaşı kaybetmiş, neticesi ağır talepler ve insan kaybına ek olarak tarihinde eşine pek rastlanılmayan bir esir sorunu ile karşılaşmıştır. Yüzyıllardır var olan ve gelişen savaş ve esir hukukunun 19. yüzyılın aydınlanmacı ve hümanist fikirleri ışığındaki değişiminde

düşman askeri olarak Çarlık Rusya'da esaret hayatı yaşamış Türk askerlerinin yaşadığı sürece değinen *93 Harbi'nde Rusya'da Osmanlı Esirleri* adlı bu eser, Mesut Karakulak'ın çalışmalarının bir ürünüdür. Eserin Osmanlı devleti için önemli kırılma noktası sayılabilecek bir savaşın tarihsel tanıkları olan savaş esirlerinin yaşadığı esir düşme süreci, esaret kurumu, esir hayatı ve tüm bu sürecin toplumsal yansımalarını aydınlatmak için katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Eser sahibi Ordu Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda çalışan Doç. Dr. Mesut Karakulak, *Osmanlı Sularında Rus Vapurları, Buharlı Çağında Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası (1856-1914) (2020)*, *Türkistan'da Efendiler ve Köleler (2020)* ve çevirmenlerinden biri olduğu *Sibir Hanlığı Kronikleri (2020)* gibi kitaplarının yanısıra denizcilik, Rus ve Türk tarihi üzerine makaleleri de bulunmaktadır.

Beş ana bölümden oluşan bu çalışmada bölümler ve sayfaları şunlardır:

- “Esir Düşmek” (s.13-44)
- “Esir Kamplarında Gündelik Hayat” (s.45-70)
- “Osmanlı Esirleri Örneğinde Rus Savaş/Esir Hukuku” (s.71-82)
- “Matbuattan Esaret Hatıraları” (s.83-96)
- “93 Harbi'nde Bir Esaret Hikayesi: Mersin Vapuru Hadisesi ve Rusya'da Osmanlı Savaş Esirleri” (s.97-114)

Kısa bir tarihsel süreç ele alındıktan sonra askerlerin esir alınma ve sevk sürecine değinilmiş, ikinci bölümde esirlerin sevk edildikleri yerlerde yaşamlarını idame ettirmek için alınan önlemlerden ve karşılaşılan durumlardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm Rus Savaş ve Esir Hukuku çerçevesinde karşılaşılan bazı olaylar hakkında malumat içermekte, ardı sıra gelen bölümde dönemin Rus ve Türk basınından konu ile alakalı örnekler verilmektedir. Son bölümde dönemin ilgi çekici bir mevzusu olan Mersin Vapuru hadisesi ele alınmıştır.

“Esir Düşmek” adlı ilk bölümde, Osmanlı – Rus ilişkilerinin başladığı tarih olan 1495 yılından itibaren tarihsel süreç, kısaca kronolojik bir sıra ile kıyasıya rekabetin yaşandığı 19. yüzyıla getirilip, 93 Harbi ve ona giden sürecin haddizatında nasıl geliştiği verilmek istenmiştir. Yine bu kısımda sadece Ruslarla yapılan savaşların ve dışarıdan gelen müdahalelerin çokluğunun Osmanlı devletinin yıkımına giden yolu açtığı düşüncesi eleştirilmiş, tüm bunların nedenden ziyade birer gösterge olduğu sebepleri ile ifade edilmiştir. Akabinde, Türk – Rus savaşları özelinde dönemlere ayrılarak Ruslarda esir hukukunun gelişimi ele alınmış, bahsedilen bölümde önceki savaşlarda esirlerin yaşadıkları süreçlere değinilmiş, esirlerin yaşadıklarına örnekler verilmiş, süreç incelenmek üzere sınıflandırılıp başlıklar altında sıralanmıştır. 93 Harbi'nde ele geçirilen askerlerin sorgu safahatlarında hiyerarşik sınıfları, etnik kökenleri ve istihbari bilgiler gibi detaylı çalışmalar yapıldığına değinilmiştir. Sorgu evresi biten esirlerin geçici veyahut esaretinin sonuna kadar tutulacağı yerlere nasıl sevk edildikleri ve sevk süreçlerinde yaşanan hadiseler hakkında bilgiler verilmiştir. Sevk bölgelerinin seçimindeki kıstaslar belirtilmiş, esir sayılarına ve alınan esirlerin hiyerarşik statülerine ve sağlık durumlarına yönelik bir çalışma ile sevk edildikleri bölgelere göre hazırlanmış bir tabloda bilgiler sunulmuştur. Paşa rütbesindeki komutanların esir alınma zamanı ve sevk bölgeleri ayrı bir tablo ile gösterilmiştir.

“Esir Kamplarında Gündelik Hayat” adını taşıyan ikinci bölüm, hiyerarşik konumlarına göre ayrılan tutsakların başka bir yere sevklerine karar verilineceye ya da esaretten kurtuluncaya kadar tutuldukları bölgelerdeki Rus kanun ve yönetmeliklerine göre esirlerin envanterlerine yönelik işlenecek süreç ve karşılaşılan sorunlar, yerleşim planları, esaret sırasında tutsaklara karşı uygun görülen muameleler ve yaşanan bazı örnekleri ihtiva etmektedir. Esirlere yönelik muamelelerin temel motivasyon kayanğı belirtilmiştir. Ele geçirilen askerlerin ortaya çıkan sayıları göz önüne alındığında işlerinin sağlanmasında yaşanan hadiseler ve önlemler aydınlatılmaya çalışılmış, yaşanan kültürel farklılıkların esirler ve otoriteler üzerindeki etkisi ortaya konmuştur. Yine esirlerin durumu ile alakadar bir başka konu gerek cephe şartlarına ve sevk süreçlerine gerekse kuzey iklimin getirmiş olduğu zorluklara bağlı esirlerde karşılaşılan sağlık durumlarına değinilmiş, sağlık sorunları kapsamında hayatını kaybeden askerlerin sayılarına yönelik çalışma belirtilmiştir. Tutsak tutuldukları bölgelerde konuya binaen bölge ahalisinde oluşan olumlu, olumsuz tepkiler belirtilmiştir. Esir Türk askerlerinin mali durumları ve yapılan yardımlar ile ilgili bulgular verilmiş, Rus savaş hukuku çerçevesinde esirlerin çalıştırılma koşulları irdelenmiş, konunun bütünü açısından dönemin Rus toplumunda bir öteki olarak Türk esirlerin etkileri örneklerle ortaya konmaya çalışılmıştır.

“Osmanlı Esirleri Örneğinde Rus Savaş/Esir Hukuku” başlığı ile üçüncü bölüm, daha önceki bölümlerde ortaya konan Rus Savaş Hukuku çerçevesindeki yapının, Türk esirlerinin yaşadığı hadiselerle tahlili yapılmıştır. Gerek Türk esirlerinin karşılaştığı hukuksuzluklar gerekse esirlerin yaptığı hukuksuz davranışlar karşısında otoritenin ve toplumun tepkileri örneklerle ifade edilmiştir. Uluslararası normların uygulanmasına yönelik bulgulardan aktarımlarda bulunulmuştur. Plevne cephesinde Rus Ordusu’nun yaşadığı kayıpların vermiş olduğu rahatsızlıklar sebebi ile diğer cephelerdeki esirlere nazaran Plevne cephesinden gelen rütbeli subay ve paşalara gösterilen ihtimama tezat bir şekilde düşük rütbeli askerlerin karşılaştığı farklı muameleler özel bir alt başlık çerçevesinde değerlendirilmiştir. Osman Paşa’ya gösterilen adeta bir Rus kahramanı muamelesinin sebepleri incelenmiş, bu tezatlıklardan olaya tanık şahısların aktardıkları ile tasdik edilmeye çalışılmış, konuya ilişkin bir yorum getirilmiştir. Plevne esirleri ile ilgili oluşturulan tabloda esirlerin sayıları, iki başlık altında gönderildikleri yerler, ölenlerin sayıları ve oranı ve yurda dönenler hakkında bilgiler verilmiştir.

“Matbuattan Esaret Hatıraları” adlı dördüncü bölümde, dönemin Rus ve Türk basınından aktarımlar yapılmış, basının devlet argümanlarını gerek yerelde gerekse uluslararası alanda bir meşruiyet kurma aracı olarak nasıl kullanıldığına örneklerle değinilmiştir. Dönemin Rus gazetecisinin aktarımları üzerinden Plevne cephesi esirlerinin tutukluluk halleri, sevkleri, sorguları ve tüm bu süreçler içerisinde esirlere gösterilen muameleler yorumlanmıştır. Yine bu dönemde Türk – Rus savaşı ile ilgili Avrupa basınında çıkan yayınlara karşı Rus basınının tepkilerine ve iddialarına ve bu iddialara konu Türk tarafının cevaplarına değinilmiştir. Rus basınında geçen Türk esirlerin sevk süreçlerinde ve sevk edildikleri bölgelerde oluşmuş toplumsal yansımalar bahsedilmiş, yapılan yayınların toplum üzerindeki etkilerine örnekler

verilmiştir. Verilen örneklerde Türk esirlerin öznesi olduğu yayınların geçtiği de anlaşılmaktadır. İncelenen dönemsel Rus yayınlarının genel bir tahlili ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine bu tahliller içerisinde Rus basınında savaşılan bir düşman olarak Türklerin yüceltildiğinden bahsedilmiş, konuyla ilgili sebeplerine yönelik bir yorum getirilmiştir. Türk basını ile ilgili incelenen yayınların savaşa olan ilgisi değerlendirilmiş, diğer incelenen yayınlarla kıyaslaması yapılmıştır. İncelenen Türk basının odak noktaları belirlenmiş, bunun olası sebepleri ile ilgili değerlendirmede bulunulmuştur. Basının Türk kamuoyunun savaşa yönelik algısının inşasında nasıl bir rol aldığı verilmiştir. Bölüm içerisindeki son alt başlık da esirlerin dönüşü hakkındadır. Savaş sonrası esirlerin karşılıklı iadesi sürecinin Rusya'da nasıl işlediği, toplumsal yansımaları örnek teşkil edecek bulgular ve basında süreçle alakalı geçişler sunulmuştur. Yine bu kısımda verilen tablo ile esirlerden süreç kapsamında dönmek istemeyen askerlerden kayıtlarına ulaşıldıkları paylaşılmıştır.

“93 Harbi'nde Bir Esaret Hikayesi: Mersin Vapuru Hadisesi ve Rusya'da Osmanlı Savaş Esirleri” adlı beşinci bölümde, 1853-1856 Kırım Savaşı sonrası Karadeniz'de donanma bulundurması yasaklanan Rusya'nın silahlandırıp savaşa koyduğu ticaret gemileri vasıtasıyla kaçırdığı, Osmanlı devleti tarafından kullanılan Mersin Vapurunu konu almıştır. İlgili hadise ışığında 93 Harbi'nde Karadeniz'e mevzu bahis gelişmeler verilmiş, dönemin Rus ve Türk donanmaları ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Rusların deniz hareket amaçlarına ve bu amaçlar doğrultusunda Karadeniz sahillerinde yaptıkları operasyonların gerek siyasi otoriteler gerekse toplumsal yansımaları üzerine değinilmiştir. Başlığa konu vapur ve beraberindekiler hakkında bilgiler verilmiş, olayın nasıl geliştiği genel hatları ile anlatılmıştır. Konunun yerel ve Avrupa basınında yer almasına, olaydaki şüpheler üzerine siyasi otoriteler tarafından soruşturulmasına ve bu konunun toplumda tepkilere sebebiyet verdiğine değinilmiştir. Bunca önleme rağmen Türk karasularına bu denli yakın yapılan bir saldırının, üstelik silah dahi kullanılmadan ele geçirilen geminin ve esir alınan askerlerin oluşturmuş olduğu şaibeden kaynaklı meclis ve bahriye nazırlığı arasında ki geçen tartışma aktarılmıştır. Ayrıca olayın toplumda oluşturmuş olduğu kötü itibarı gidermek amacıyla ilgililer tarafından basın yayın vasıtasıyla yapılan kamuoyu çalışmalarına değinilmiştir. Vapurun kaçırılma hadisesi Rus gemisi kaptanı tarafından aktarıldığı kısımda gemi personeli ve silahlar ile ilgili detaylar, olay hareket süreci ve sonrası yer almıştır. Konuya şahit diğer askerlerin aktarımlarında olay anı ile ilgili bilgiler ve gelişmelerden bahsedilmiştir. Olayda ki şüpheli durumlar incelenmiş, sonuçları ile değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında ortaya konan olaylar ve Rus Esir Hukuku kapsamında sistemin genel bir değerlendirilmesi yapılmış, Rus toplumunda Türk esirlerin oluşturduğu intibanın nedenleri beyan edilmiştir. İleri sürülen nedenler ve irdelenen hadiseler ışığında bir sonuca bağlanmıştır. Sonuç bölümünün ardından kaynakça ve dizin bölümleri yer almaktadır.

Yakın tarihte önemli bir savaş olan 93 Harbi sonuçları bakımından Türk Tarihi'ni önemli derecede etkilemiş bir savaştır. Ancak bu denli önemli bir savaşın etkisini ilk elden yaşayan esirlere yönelik Türkçe bir çalışma üstelik Rus arşiv kayıtlarını da ihtiva ettiği iddiasıyla pek

azdır. Türk toplumunun belleğinde çoğunlukla zaferler ve muzaffer komutanlar yer tutmuş, belki de kaybedilen bir savaşın istisna örneklerinden sayılabilecek biri olarak Osman Paşa Plevne kahramanı olarak hafızalarımızda yer edinmiştir. Düşman askerinin bile saygı ve nefret arasında baktığı bu askerlerin akıbeti ile ilgili Mustafa Karakulak tarafından hazırlanan "93 Harbi'nde Rusya'da Osmanlı Esirleri" adlı eser konuya ilgi gösterenler veya çalışmak isteyenler için önemli bir kitap olma potansiyeli taşımaktadır. Uluslararası hukukun ve kamuoyu baskısının geliştiği bu çağda devletlerin oluşan bu normlara nasıl ve ne kadar uyum sağladığı, bunun için yazılı basının nasıl kullanıldığı, esirlerin bazen otoritenin kendisi bazen de otoritenin eksikliğinde yaşadığı olumlu olumsuz hadiseler aydınlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Esirlerin 9 ila 15 aylık bir süreçte Rus toplumunun belleğinde edindiği izler araştırılmış, iki toplumun karşılıklı etkileşiminin olduğu noktaları görebilmek adına önemli ipuçları taşımaktadır. Tüm bu alanlara kapı aralayabilecek bir çalışma niteliği göstermektedir. Eser ağıdalı bir dilden uzak, sade bir üslup ile yazılmıştır. Kitapta anlatılan esir hayatının daha net gözler önüne serilmesi amacı ile anlatımın tesirini arttıran, konuya ilişkin resimler ve fotoğraflar bulunmaktadır. Yaptığı çalışma ile alana sağladığı katkıdan dolayı Mesut Karakulak'a teşekkür ederiz.

